

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА,
КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

НОСЕНКО В. А.,
здобувач кафедри кримінального права
та кримінології
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ
ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ
В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ЗАКРИТОГО ТИПУ**

У статті досліджено кримінально-правову характеристику злочинів проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу. Виокремлено особливості елементів кримінально-правової характеристики досліджуваних злочинів у межах складів злочинів, зокрема: суб'єктом злочину може бути лише засуджений до покарання, пов'язаного з позбавленням волі, який досяг 18-річного віку, що впливає з положень ст. 18 КВК України; у межах об'єктивної сторони злочину має особливості така факультативна ознака, як місце його вчинення, – кримінально-виконавча установа закритого типу.

Ключові слова: кримінально-правова характеристика, злочини проти життя та здоров'я особи, кримінально-виконавчі установи закритого типу, склад злочину.

В статье исследована уголовно-правовая характеристика преступлений против жизни и здоровья человека в уголовно-исполнительных учреждениях закрытого типа. Выделены особенности элементов уголовно-правовой характеристики исследуемых преступлений в пределах составов преступлений, в частности: субъектом преступления может быть только осужденный к наказанию, связанному с лишением свободы, достигший 18-летнего возраста, что следует из положений ст. 18 УИК Украины; в пределах объективной стороны преступления имеет особенности такой факультативный признак, как место его совершения, – уголовно-исполнительное учреждение закрытого типа.

Ключевые слова: уголовно-правовая характеристика, преступления против жизни и здоровья человека, уголовно-исполнительные учреждения закрытого типа, состав преступления.

The article is dedicated to research of the criminal-law characteristics of crimes against life and health in closed-type penitentiary institutions. The peculiarities of such characteristics are pointed out within body of crimes, including: a subject of crime can only be sentenced to a punishment linked with deprivation of liberty, which has reached the age of 18, that correspond to provisions of article 18 of The Criminal-Executive Code of Ukraine; within the objective of crime such optional feature, as the place of its commission – closed-type penitentiary institutions – has peculiarities.

Key words: criminal-law characteristics, crimes against life and health, closed-type penitentiary institutions, body of crime.

Вступ. У системі правоохоронних органів, що здійснюють протидію злочинності, важлива роль відводиться установам виконання покарань. Здійснюючи карально-виправний процес, зазначені установи покликані (поряд із виправленням і ресоціалізацією засуджених) запобігати вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також реалізовувати деякі інші завдання, покладені на окремі підрозділи цих установ чинним законодавством (зокрема, здійснювати на підставі ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ст. 104 КВК України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Ураховуючи значну суспільну небезпеку вчинення засудженими нових злочинів під час відбування покарань, у сучасній кримінологічній та кримінально-виконавчій науці проблеми впливу на злочинність в установах виконання покарань є предметом і об'єктом постійного вивчення [1, с. 130]. Особливе занепокоєння викликає протидія злочинам проти життя та здоров'я особи, оскільки об'єктами злочинних посягань виступають найвищі соціальні цінності. Проблема посилюється й тим, що в умовах кримінально-виконавчих установ закритого типу особа не в змозі обирати безпечно для свого існування середовище, оскільки цілодобово протягом усього строку покарання перебуває в середовищі соціально занедбаних, здебільшого агресивно налаштованих осіб із числа інших засуджених, а адміністрація виправних колоній не завжди може адекватно забезпечити реалізацію засудженими їх законного права на особисту безпеку. Зазначені проблеми потребують відповідної правової оцінки, і важливе місце в цьому посідає кримінально-правова характеристика злочинів проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження кримінально-правової характеристики злочинів проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу.

Результати дослідження. Теоретичне підґрунтя написання статті склали праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері протидії пенітенціарній злочинності, зокрема: Л.В. Багрій-Шахматова, М.П. Барабанова, І.Г. Богатирьова, І.В. Боднара, В.В. Василевича, В.В. Голіни, І.М. Даньшина, О.М. Джужі, А.П. Закалюка, Д.О. Зубова, В. В.Коваленка, О.Г. Колба, І.М. Копотуна, О.М. Костенка, А.В. Кирилюка, М.П. Мелентьєва, О.С. Міхліна, Д.Й. Никифорчука, О.О. Наташева, О.І. Осауленка, О.Л. Ременсона, Р.М. Підвисоцького, М.С. Пузирьова, В.П. Севостьянова, О.В. Старкова, М.О. Стручкова, В.М. Трубникова, С.І. Халимона, С.В. Царюка, І.В. Шмарова та інших.

Як справедливо зазначається у вітчизняній науці кримінального права, кримінально-правова характеристика – одна з фундаментальних категорій кримінального права, що розглядається в нерозривному зв'язку з криміналістичною, кримінологічною, кримінально-виконавчою та оперативно-розшуковою характеристиками. З'ясування змісту цього поняття має важливе значення для повної та об'єктивної характеристики злочину, а також визначення меж і сфери дії кримінального права [2, с. 154]. Правильний підхід до визначення змісту кримінально-правової характеристики злочинів та її складових створює науково-прикладні передумови для забезпечення правильної кваліфікації суспільно небезпечних діянь, повного та всебічного вивчення злочину, удосконалення підстав кримінальної відповідальності, правильного тлумачення ознак складу злочину, призначення покарання, застосування заохочувальних кримінально-правових норм тощо.

Зазначимо, що в сучасній юридичній науці кримінально-правову характеристику розглядають не лише в контексті злочину [3], а й інших категорій кримінального права, зокрема покарання [4], кваліфікуючих ознак злочину [5] тощо.

Загалом, кримінально-правова характеристика злочину – це опис, визначення істотних, характерних його особливостей та ознак; система відомостей про істотні, характерні особливості й ознаки злочину. Узагальнивши великий масив наукових праць з кримінального права щодо кримінально-правової характеристики злочину, А.А. Вознюк зробив оптимальний висновок, що кримінально-правова характеристика злочину, насамперед, повинна включати елементи, необхідні для правильної кваліфікації злочину, зокрема: 1) склад злочину;

2) кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину; 3) характер (вид та розмір) покарання за злочин; 4) спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності або обставини, що виключають злочинність діяння. Водночас для повного та всебічного наукового вивчення злочину, удосконалення підстав кримінальної відповідальності за його вчинення, правильного тлумачення ознак складу злочину, призначення покарання, застосування заохочувальних кримінально-правових норм мають значення й інші елементи, зокрема: історія виникнення, становлення та розвитку кримінальної відповідальності за злочин; підстави криміналізації діяння; зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за злочин; ознаки відмежування від суміжних злочинів, правопорушень та дисциплінарних проступків тощо. Оскільки кожний злочин індивідуальний, то й набір елементів та ознак кримінально-правової характеристики в кожному випадку має специфічний характер. Їх вибір зумовлений принципом доцільності. Наприклад, якщо за вчинення злочину передбачено спеціальний вид звільнення, то до кримінально-правової характеристики цього злочину доцільно відносити й дослідження такого виду звільнення від кримінальної відповідальності [2, с. 157–158].

Саме з таких позицій ми виходимо при визначенні кримінально-правової характеристики злочинів проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу. Скажімо, такий елемент кримінально-правової характеристики злочину в межах складу злочину, як суб'єкт злочину, матиме ту особливість, що ним може бути лише засуджений до покарання, пов'язаного з позбавленням волі, який досяг 18-річного віку, що впливає з положень ст. 18 КВК України. Матиме особливості в межах об'єктивної сторони злочину і така факультативна ознака, як місце його вчинення, – кримінально-виконавча установа закритого типу.

Будучи різновидом кримінального правопорушення, пенітенціарний злочин (зокрема будь-який із злочинів проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу) володіє всіма його ознаками: суспільною небезпечністю, кримінальною протиправністю, винністю і караністю. Однак ці ознаки мають певну специфіку, зумовлену характером протиправної поведінки осіб, які відбувають покарання в кримінально-виконавчих установах закритого типу (виправних колоніях).

Одна з особливостей злочинів проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу – застосування насильства. При цьому об'єктами посягання є життя і здоров'я засудженого. Це пояснюється насамперед тим, що значна частина засуджених відбуває покарання за корисливі та корисливо-насильницькі злочини, тобто для цих осіб насильницькі дії є варіантом поведінки.

Відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи передбачена в розділі 2 Особливої частини (ст. 115–145) КК України. Тому основним безпосереднім об'єктом цих злочинів визнаються суспільні відносини щодо охорони життя та здоров'я особи. Як у вітчизняній, так і зарубіжній кримінально-правовій науці відсутня єдність думок щодо класифікації досліджуваних нами злочинів. Найбільш загальною є класифікація на дві групи: 1) злочини проти життя особи; 2) злочини проти здоров'я особи. Виходячи з аналізу кримінально-правової літератури, можна стверджувати, що нині вчені одноставно розглядають життя та здоров'я особи як самостійні об'єкти кримінально-правового захисту [6].

Ураховуючи специфіку установ виконання покарань, у місцях позбавлення волі, зокрема в кримінально-виконавчих установах закритого типу, вчиняються, як правило (такий висновок ми робимо за результатами аналізу статистичної звітності за 2008–2013 рр. – В. Н.), шість складів злочинів проти життя та здоров'я особи, зокрема:

- умисне вбивство (ст. 115 КК України);
- умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України);
- умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК України);
- умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК України);
- необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України);
- погроза вбивством (ст. 129 КК України).

У ряді постанов Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах вказується, що суди в процесі судових розглядів не завжди об'єктивно оцінюють суспільну небезпеку окремих видів злочинів [7]. При урахуванні характеру суспільної небезпеки злочину слід виходити з того, що він залежить від встановлених судом об'єкта посягання і форми вини, віднесення законом про кримінальну відповідальність злочинного діяння до категорії більш або менш тяжких злочинів. Ступінь суспільної небезпеки злочину визначається обставинами вчиненого (наприклад, ступенем реалізації злочинного наміру, способом вчинення злочину, розміром шкоди або тяжкістю наслідків, що настали, роллю підсудного при вчиненні злочину в співучасті) і даними, що характеризують ступінь суспільної небезпеки особи винного (наявність або відсутність судимості, поведінка в побуті, ставлення до навчання тощо).

Виходячи зі сказаного, кримінально-правова характеристика злочинів проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу передбачає перш за все вивчення об'єкта посягання (об'єкта злочину).

Об'єкт злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу вирізняється особливостями, що підвищують ступінь їх суспільної небезпеки. Так, у всіх випадках при вчиненні злочину в досліджуваних установах порушуються суспільні відносини, що забезпечують їх нормальну діяльність. Така діяльність спрямована на досягнення передбачених кримінальним та кримінально-виконавчим законом цілей покарання і являє собою врегульовані законодавчими нормами правовідносини, що складаються в процесі відбування та виконання покарання, яким заподіюється або може бути заподіяна шкода.

Посягаючи на той або інший об'єкт кримінально-правової охорони, злочинець тим самим посягає на нормальну діяльність кримінально-виконавчих установ закритого типу. При цьому можуть порушуватися і такі більш важливі об'єкти, як життя та здоров'я особи. У цьому випадку нормальна діяльність аналізованих установ, як об'єкт кримінально-правової охорони, є другорядною, виступає фоном, що дозволяє краще усвідомити суспільну небезпеку вчинених діянь. Наприклад, вчинення одного, деколи незначного, злочину при складній оперативній (криміногенній) обстановці може перерости в інші, більш тяжкі злочини (масові заворушення), у ході яких можливі посягання на життя та здоров'я особи, громадський порядок, громадську безпеку, власність тощо.

Розглядаючи об'єкт злочинів проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу, слід пам'ятати, що в розділі II Особливої частини КК України об'єднано посягання на два різних родових об'єкти – суспільні відносини щодо охорони життя та суспільні відносини щодо охорони здоров'я особи. Необхідно виходити з того, що кожний злочин проти життя завжди пов'язаний із заподіянням шкоди здоров'ю, проте не кожне посягання проти здоров'я зашкоджує життю. Наприклад, при вчиненні такого злочину проти життя, як убивство, руйнується і життя, і здоров'я потерпілого, однак заподіяння особі побоїв, мордувань, умисного легкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження не призводить до втрати життя, хоча при цьому страждає здоров'я. Суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи також є безпосередніми об'єктами відповідних злочинів.

Злочини проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу з об'єктивної сторони характеризуються активними діями, спрямованими на спричинення шкоди життю або здоров'ю особи, і в більшості своїй містять матеріальний склад злочину.

Вибіркове вивчення кримінальних справ, кримінальних проваджень та обвинувальних вироків про злочини проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу показує, що в 83,3% випадків посягання на особу були закінченими, у 16,7% – мав місце замах на злочин.

Суб'єктом злочину проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу є засуджений, який відбуває покарання, пов'язане з позбавленням волі, який досяг 18-річного віку.

Дослідження психічного стану засуджених, які вчинили злочини проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу, дозволяє дійти висновку

про наявність медичних проблем профілактики вказаних злочинів: 10,0% засуджених мали психічні відхилення.

Аналіз суб'єктивної сторони злочинів проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу показує, що всі вони вчинені умисно, причому в 33,3% випадків мав місце заздалегідь обдуманий умисел і в 66,7% – умисел, що виник раптово.

При заздалегідь обдуманому умислі мотив і мета вчинити злочин та його безпосередня реалізація виокремлені між собою певним проміжком часу, протягом якого винний розробляє план вчинення злочину, обмірковує його деталі, обирає спосіб, час і місце вчинення. Подібні обставини звичайно свідчать про підвищену антисоціальність суб'єкта. Тому, незважаючи на те, що час виникнення умислу в більшості умисних злочинів не має значення, його необхідно враховувати при призначенні покарання. Тим більше, що при заздалегідь обдуманому умислі часто вчиняються такі особливо тяжкі злочини, як вбивство, розбійні напади, бандитизм, викрадення майна в особливо великих розмірах, контрабанда, вимагання та інші.

Умисел заздалегідь обдуманий формується ще до вчинення злочину (особа обмірковує план злочину, підшукує знаряддя злочину, співучасників тощо). Наявність цього виду умислу на кваліфікацію, як правило, не впливає, але свідчить про підвищений ступінь вини, а також суспільної небезпечності злочинця.

Важливою рисою умислу, що виник раптово, є його швидкоплинність, тобто раптова поява, поєднана з негайною реалізацією зовні. Злочин вчиняється особою відразу з виникненням умислу, що формується безпосередньо перед самим початком вчинення злочину, і відразу ж реалізується. При вчиненні злочинів проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу раптовий умисел може виникнути: за умов сварки, яка переростає в бійку [8]; на ґрунті раптово виниклих особистих неприязних відносин, спричинених завданням різного роду образ [9]; у процесі суперечки, яка переростає в словесний конфлікт [10].

Висновок. Розглянувши об'єкт злочинів проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу, нами наголошено, що в розділі II Особливої частини КК України об'єднано посягання на два різних родових об'єкти – суспільні відносини щодо охорони життя та суспільні відносини щодо охорони здоров'я особи. Суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи також є безпосередніми об'єктами відповідних злочинів. Злочини проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу з об'єктивної сторони характеризуються активними діями, спрямованими на спричинення шкоди життю або здоров'ю особи, і в більшості своїй містять матеріальний склад злочину. Суб'єктом злочину проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу є засуджений, який відбуває покарання, пов'язане з позбавленням волі, який досяг 18-річного віку. Аналіз суб'єктивної сторони злочинів проти життя та здоров'я особи в кримінально-виконавчих установах закритого типу показав, що всі вони вчинені умисно, причому в 33,3% випадків мав місце заздалегідь обдуманий умисел і в 66,7% – умисел, що виник раптово.

Список використаних джерел:

1. Носенко В.А. Кримінологічні засади запобігання вчиненню злочинів проти життя та здоров'я особи у місцях позбавлення волі / В.А. Носенко // Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби. – 2014. – № 1 (спеціальний випуск). – С. 130–132.
2. Вознюк А.А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів / А.А. Вознюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1 (86). – С. 154–160.
3. Кравченко О.О. Кримінально-правова характеристика контрабанди (ст. 201 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О.О. Кравченко. – К., 2010. – 203 с.
4. Павленко В.Г. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика громадських робіт як виду покарання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.Г. Павленко. – К., 2005. – 185 с.

5. Ільїна О.В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О.В. Ільїна. – К., 2007. – 201 с.
6. Беспаль О.Л. Життя та здоров'я особи як самостійні об'єкти кримінально-правового захисту : часові межі їх забезпечення / О.Л. Беспаль // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 1. – С. 101–111.
7. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. – К. : Центр учбової л-ри, 2012. – 449 с.
8. Вирок Солонянського районного суду Дніпропетровської області від 8 листоп. 2013 р. (справа № 192/2002/13-к, провадження № 1-кп/192/143/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34644708>.
9. Приговор Запорожского районного суда Запорожской области от 6 нояб. 2012 г. (дело № 0810/2242/2012, производство № 1/0810/221/2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27857871>.
10. Вирок Орхівського районного суду Запорізької області від 19 лют 2014 р. (справа № 323/4/14-к, провадження № 1-кп/323/30/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37288573>.

ОРЛОВСЬКИЙ Б. М.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
адміністративного та господарського права
(Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова)

УДК 343.228

КРИТЕРІЙ ПРАВОМІРНОСТІ ЗАХИСНИХ ДІЙ ОСОБИ ПРИ ДОТРИМАННІ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

Стаття присвячена дослідженню критеріїв правомірності захисних дій особи при дотриманні нею меж необхідної оборони. Автором розглядаються існуючі в науці кримінального права України погляди щодо цього питання, та надається їх характеристика. На підставі проведеного дослідження автором формулюються відповідні висновки та викладаються певні пропозиції до ст. 36 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: необхідна оборона, захисні дії, критерій правомірності, дотримання меж необхідної оборони, суспільна небезпечність посягання, обстановка захисту.

Статья посвящена исследованию критериев правомерности защитных действий лица при соблюдении им пределов необходимой обороны. Автором рассматриваются существующие в науке уголовного права Украины взгляды относительно этого вопроса, и осуществляется их характеристика. На основании проведенного исследования автором формулируются соответствующие выводы и излагаются определенные предложения в ст. 36 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: необходимая оборона, защитные действия, критерий правомерности, соблюдение пределов необходимой обороны, общественная опасность посягательства, обстановка защиты.

